

קלי בישול / הרב י"צ רימון

המרכז האקדמי לב - הלכות בישול 7

- א. האם באמת כלי שני אינו מבשל?
- ב. ר"ן - בכלי שני מותר לתת הכל
- ג. יראים - אסור לתת אפילו בכלי שלישי
- ד. שולחן ערוך ורמ"א בסוגיית בישול אחר אפיה
- ה. ערוך השולחן - אסור בכלי שני רק קלי בישול
- ו. מנהגי האשכנזים והספרדים למעשה

א. האם באמת כלי שני אינו מבשל?

אנחנו בנושא של 'כלי שני', ראינו בפעם הקודמת שיש שתי גישות, הגישה המציאותית והגישה ההלכתית. הגישה המציאותית שמבטיחה שההבדל בין כלי ראשון לשני הוא רק עניין מציאותי; הגישה ההלכתית שמבטיחה שיש הבדל מהותי בין כלי ראשון לשני, כלי שני לא יכול לבשל, הוא לא יכול לבשל או בגלל שהוא לא היה על האש, הוא לא כלי לעניין בישול, ואולי רק כלי שהיה על האש יכול לבשל; הוא לא יכול לבשל כי אולי זה שהדפנות קרים זה אומר שזה מתקרר מהר, ובישול זה רק בכלי שחוממו מחזיק זמן מרובה; אולי זה תולדה דתולדה. ראינו כל מיני אפשרויות.

הדבר הזה יש לו השלכות מעשיות עד ימינו, וגדולי הפוסקים עד ימינו נחלקים בדברים האלה. למשל החזון איש כותב במפורש שההבדל הוא רק מציאותי ולא הלכתי, יש לזה השלכות של כל מיני דברים שנראה בעזרת ה'. אז זה קודם כל להזכיר את הדברים שראינו.

אני רוצה עכשיו לנסות כאילו לעבור נושא, אבל באמת זה להמשיך לחדד את הנושא שלנו, וזה דין 'קלי בישול'. המשנה בשבת אומרת:

כל שבא בחמין מערב שבת - שורין אותו בחמין בשבת. וכל שלא בא בחמין מערב שבת - מדיחין אותו בחמין בשבת. חוץ מן המליח הישן (ודגים מלוחין קטנים) וקוליים האיספנין, שהדחתן זו היא גמור מלאכתן. (מסכת שבת פרק כב משנה ב)

המשנה הזאת, נראה אותה עוד הרבה פעמים, אני לא מכניס אותה ברשימה שכל בחור ישיבה צריך לדעת, אבל נראה אותה עוד הרבה פעמים, זו משנה שאתם צריכים לדעת אותה, כי היא תחזור בבישול אחר בישול, זו משנה שיש לה הרבה משמעויות. כלומר, מבואר כאן שאסור לנו לערות מים על מליח הישן, על קוליים האיספנין, לערות עליהם מים רותחים.

התוס' בדף לו. מביאים מחלוקת האם המשנה שלנו מדברת על עירוי כלי ראשון או על עירוי כלי שני. אם נניח שהמשנה מדברת על עירוי כלי שני, אז יש לנו משנה מפורשת שיש דברים שמתבשלים אפילו בכלי שני - מליח הישן וקוליים האיספנין.

אז זה מקור אחד. מקור נוסף שראינו זה הגמרא בשבת דף מב, שהגמרא שם מביאה דעה שמלח מתבשל בכלי שני.

עכשיו, יש לנו בעיה, כי אנחנו יודעים שכלי שני לא מבשל, ולמרות שכאילו יש לנו כלל ברור שכלי שני לא מבשל - אנחנו נתקעים כאן ולא יודעים מה לעשות. איך אנחנו נתמודד עם השאלה הזאת?

אז יש אפשרות אחת, שעולה מדברי התוס' בשבת בתירוץ הראשון, שאולי כלי שני באמת לא מבשל, אבל מדרבנן יש איסור בגלל 'מחזי כמבשל'. אז זו אפשרות אחת כדי להסתדר עם כל הסוגיא הזאת.

ב. ר"ן – בכלי שני מותר לתת הכל

אבל בראשונים מצאנו התייחסות ישירה האם באמת כלי שני יכול לבשל דברים מסוימים, או שהוא לא יכול לבשל בכלל. ובואו ננסה לחדד ולבאר את הדברים האלה לאור סוגיית 'קלי בישול', ונתחיל מדברי הר"ן.

אומר הר"ן:

ומה שמעינן שאע"פ שכלי ראשון מבשל דוקא דברים הקלים להתבשל כמים ושמן ותבלין וכיוצא בהן, אבל דברים הקשים להתבשל אין מתבשלין בו דהא במלח אסיקנא לקולא אלא לפי שאין אנו בקיאים בטבעי הדברים אנו אוסרין לתת כל דבר בשבת בתוך כלי ראשון בר ממאי דאפשיטא בגמרא להיתרא.

(ר"ן על הרי"ף שבת כ.)

העובדה שראינו שבמלח אפשר להקל להלכה, אמנם יש דעה שאומרת שאף בכלי שני מלח מתבשל, אבל להלכה אנחנו אומרים שמותר לשים מלח אפילו בכלי ראשון, זאת אומרת שגם בכלי ראשון יש דברים שלא מתבשלים, ולכן אוסרים לתת הכל בכלי ראשון. אבל מדברי הר"ן עולה שבכלי שני מותר לתת הכל.

בכלי ראשון יש דברים שלא מתבשלים, פשוט אנחנו לא יודעים מהם, ולכן יש להחמיר ולא לשים שום דבר בכלי ראשון חוץ ממה שמפורש בגמרא. משמע שבכלי שני מותר לשים הכל, אפילו קלי בישול. כך נראה מדברי הר"ן.

אמנם, כנראה שהר"ן חושב שיש דברים שאולי בכלי שני זה דרך בישול, יכול להיות שלמשל מי שחושב שמלח מתבשל בכלי שני אז הוא חושב שבגלל שרגילים לבשל מלח בכלי שני, כי מלח לא צריך ממש בישול אלא רק המסה, אז לכן יש איסור בישול. כך עולה מדברי הר"ן עצמו בדף מב. אנחנו עוד נתייחס לזה, אני רק מזכיר את זה כאן בסוגריים.

מדברי הרמב"ם לכאורה גם כן נראה בדרך הזאת, הרמב"ם אומר בפרק כב:

ואם צק התבשיל מקדרה לקערה אף על פי שהוא רותח בקערה מותר לו ליתן לתוך הקערה תבלין שכלי שני אינו מבשל.

(רמב"ם שבת פרק כב הלכה ו)

אמנם הרמב"ם מדבר כאן על תבשיל, אבל הוא אומר זאת בצורה של כלל – 'כלי שני אינו מבשל', ולכאורה נראה מכאן שיש איזה עקרון כזה, לכאורה עקרון הלכתי, הרמב"ם לא מגביל את זה. זה לא ממש מוכח, אבל באמת יותר נראה מלשון הרמב"ם שכלי שני לא מבשל בכלל.

ג. יראים – אסור לתת אפילו בכלי שלישי

יש לנו גישה אחרת, גישה קיצונית לצד השני, גישה של היראים. היראים הזה הוא יראים מפורסם, שמי שלמד בישול בשבת מכיר את היראים הזה, זוכר אותו:

הלכך יזהר אדם שלא להכניס בשבת שום דבר בכלי שני ואף בכלי שלישי שהיד סולדת בו שאין אנו בקיאים בדברים רכים וקשים מי הוא מתבשל בכלי שני ומי הוא שאינו מתבשל.

(ספר יראים סימן רעד)

היראים אומר, אתה תזהר לא לשים שום דבר, לא בכלי שני ולא בכלי שלישי. זה חידוש מאוד גדול, כי באף מקום עד עכשיו לא ראינו מישהו שדיבר על כלי שלישי, כל הראשונים שראינו דיברו על כלי שני. ובאמת לפי היראים ברור שמה שמעניין זה החום, ולא אכפת לי איזה כלי זה. הוא הלך בגישה המציאותית, ולכן לדבריו אפילו בכלי שלישי יש לאסור אם הוא מעל יד סולדת, כי אנחנו לא בקיאים לדעת מה מתבשל בקלות ומה לא.

זאת אומרת שהמשנה ברורה הבין שהרמ"א פסק כדעת היראים, לאסור כל דבר בכלי שני. אנחנו לא יודעים מה מתבשל ומה לא מתבשל. לפי זה לכאורה השולחן ערוך פסק להקל כדעת הר"ן שלכאורה הכל זה הלכתי, וכלי שני עקרונית לא מבשל כלום, אולי יש דברים חריגים ששם נגיד שדרך בישול בכלי שני. לעומת זאת הרמ"א פסק להחמיר שאסור לשים שום דבר בכלי שני. אף אחד לא מדבר פה על כלי שלישי בינתיים.

ה. ערוך השולחן – אסור בכלי שני רק קלי בישול

יש כאלה שנראה מהם בדרך ביניים, למשל ערוך השולחן. ערוך השולחן אומר:

העשב שקורין טה שמערין עליהם חמין ודבר ידוע שבישולו קל ואפילו בכלי שני מתבשלים כמו שענינו רואות המערה עליהן חמין בשבת אפילו ע"י כלי שני חייב חטאת ורבים נכשלים בזה.

(ערוך השולחן אורח חיים סימן שיח סעיף כח)

מצד אחד הוא דרך ביניים, מצד שני הוא קצת מלחיץ אותנו, כי בסופו של דבר זה בדרך כלל מה שתבשל. כלומר, לפי ערוך השולחן לא כל דבר צריך לחשוש בכלי שני, אבל דברים שענינו רואות שהם מתבשלים בקלות – אסור מדאורייתא לשים בכלי שני. הוא מבין שהגישה היא מציאותית, ואם זה מתבשל זה יהיה איסור תורה. זאת אומרת, לפי ערוך השולחן להכין תה בשבת בכלי שלישי זה איסור דאורייתא, ולפי פוסקים אחרים אנחנו עדיין לא יודעים. אצל הרמ"א אנחנו לא בטוחים לגמרי, כי הרמ"א דיבר על כלי שני. יש סברא לקולא, להגיד שאין בישול בכלל בעלי תה, אבל המשנה ברורה מביא חת"ם סופר שאומר שאולי בגלל שלא אוכלים את העלים, אז אפילו אם בישלת אותם פעם אחת יהיה אסור שוב

ד. שולחן ערוך ורמ"א בסוגיית בישול אחר אפיה

הדברים שראינו, יש להם השלכות גדולות מאוד עד ימינו, אבל בואו נראה קודם כל את פסיקת השולחן ערוך והרמ"א. השולחן ערוך לא מדבר בצורה ישירה על הנושא שלנו, השולחן ערוך מדבר על בישול אחרי אפיה, שזה נושא שאנחנו עוד נאריך בו: **יש מי שאומר דדבר שנאפה או נצלה, אם בשלו אח"כ במשקה יש בו משום בישול, ואסור ליתן פת אפילו בכלי שני שהיד סולדת בו, ויש מתירין.**

(שולחן ערוך אורח חיים סימן שיח סעיף ה)

השולחן ערוך מדבר על לחם, והוא אומר שאסור לשים לחם אפילו בכלי שני, וזה כמובן תואם את הגישה שחוששת שכלי שני יכול לבשל, שהכל עניין מציאותי, ואולי לחם מתבשל בקלות, ואולי כלי שני מבשל אותו.

אנחנו עוד נדבר על זה, אבל לכאורה פשטות השולחן ערוך להקל, כך טוען הרב עובדיה בשו"ת יחוה דעת, אנחנו עוד נדבר על בישול אחר אפיה בהרחבה. השולחן ערוך כנראה מתיר לשים לחם בכלי שני.

הרמ"א כותב:

ונהגו ליזהר לכתחלה שלא ליתן פת אפילו בכלי שני כל זמן שהיד סולדת בו.

(רמ"א אורח חיים סימן שיח סעיף ה)

אומר המשנה ברורה:

דסבירא ליה לדעה זו דיש דברים שמתבשלים אפילו בכלי שני מפני שהם רכים ואין אנו בקיאים וע"כ הוסיף לאסור ליתן פת האפוי שהוא רכיך אפילו בכלי שני וה"ה דלדעה זו יש להחמיר נמי בשאר דברים שלא ליתנם בכלי שני.

(משנה ברורה סימן שיח ס"ק מב)

לבשל אותם, כי זה תמיד מוציא טעם. אנחנו עוד אולי נדבר על זה.

גם החזון איש דומה לערוך השולחן, שהוא לא אוסר בצורה גורפת, הוא אומר שמה שמצאנו שהרמ"א אסר זה לחם, לחם הוא נאפה פעם ולכן הוא באמת מתבשל בקלות, ולכן הרמ"א אסר לחם, ולכן גם אנחנו נאסור דברים שמתבשלים בקלות, אבל לא נאסור הכל.

1. מנהגי האשכנזים והספרדים למעשה

למעשה, המנהג של האשכנזים בכלי שני לא לשים שום דבר מחשש לקלי בישול, כך גם סובר החזון איש שזה המנהג, למרות שהוא חושב שהיה אפשר לדון בזה, כך כתב בשמירת שבת כהלכתה. וכך המנהג, בכלי שני האשכנזים לא שמים כלום.

בין הספרדים יש מחלוקת, יש כאלה שחושבים שספרדים שמים בכלי שני כל דבר חוץ מדברים שאנחנו יודעים בוודאות שמתבשלים. כך דעת הרב משאש בשו"ת תבואות שמש, וכך כתב הרב משה לוי בשו"ת תפילה למשה; לעומת זאת, יש כאלה שחושבים שספרדים יחמירו לכתחילה בתה, כי נראה שהוא מתבשל בקלות, וכך כותב הרב עובדיה בשו"ת יביע אומר חלק ז סימן מ אות ג, הרב עובדיה אומר להחמיר לא להכין תה בכלי שני. שו"ת תפילה למשה לא הכיר את הרב עובדיה הזה, כי חלק זה של שו"ת יביע אומר יצא מאוחר יותר, והוא מצטט את הרב עובדיה שהתיר לשים עלי נענע בכלי שני, והוא אומר שאם כך אז צריך להתיר גם לשים תה בכלי שני. ואחרי זה, כמה שנים אחרי, הרב עובדיה פרסם את חלק ז' ושם הוא כותב לאסור תה, וצריך להבין את הסברות בזה; ויש כאלה שכתבו שגם הספרדים אוסרים הכל, כמו האשכנזים, וזה הבן איש חי.

אמנם, יש שלושה דברים שאין ברירה, וגם אשכנזים חייבים להקל בהם ולהתיר לשים אותם בכלי שני – מים, שמן ותבלין – כי

שלושת הדברים האלה מפורשים בגמרא להתיר. גם בזה יש קצת מחלוקת, אולי נתייחס אליהם.

לגבי מלח, בעלי התוס' כתבו שמותר לשים אפילו בכלי ראשון, אבל המחמיר שלא לשים אפילו בכלי שני תבוא עליו הברכה. נדבר עוד על מלח מבושל בבישול אחר בישול.

אנחנו נעצור כרגע, בפעם הבאה נגמור טיפה את זה, אבל נדבר בעיקר על כלי שלישי.